

Az első könyvlajstromtól az Internetig

A könyvtárgépesítés főbb állomásai a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat történetében

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat a hivatal támogatásának köszönhetően 2001 decemberében megkezdte az OLIB 7.1-es integrált könyvtári rendszer bevezetését. A nagy múltú könyvtár, Európa egyik legrégebbi és állományát tekintve legnagyobb statisztikai szakkönyvtára – kötelezpéldány-jogosultsága révén – hazai kiadványokkal rendelkező, több mint 750 ezres állománya a fejlesztésnek köszönhetően online módon hozzáférhetővé válik a hazai és külföldi felhasználók számára. A jelenleg közel 180 ezer számítógépen levő dokumentumállomány 2003. december 1-jétől válik elérhetővé a www.ksh.hu honlap meglátogatásakor a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ikonra kattintva.

Bevezetés

A könyvtár történetének 135 évét átölelő időszakát tekinti át a cikk az alapítástól az integrált könyvtári rendszer megvalósításáig. A 19. század második felétől a 21. század kezdetéig terjedő szakaszban kiemeli a meghatározó mérföldköveket a könyvtár életéből, amelyek jelentősek voltak a könyvlajstrom létrejöttétől a legmodernebb technika alkalmazásáig. Az 1867-ben alapított nagy múltú, több mint 750 ezres dokumentumállománnyal rendelkező könyvtár az informatikai fejlesztésre helyezi a hangsúlyt, amelynek révén a könyvtár fejlődése jelentős állomásához érkezett, elsősorban az OLIB 7.1 integrált könyvtári rendszer bevezetésének köszönhetően.

A könyvtár története

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat egyidős a magyar hivatalos statisztikai szolgálattal. Az önálló magyar statisztikai szolgálat megszervezésére Keleti Károly kapott megbízást 1867-ben. Az erről készült emlékiratban került sor a statisztikai munkák, folyóiratok és térképek gyűjtésének, és a gyűjtemény keretében szolgáló saját, önálló statisztikai szakkönyvtár létrehozásának kezdeményezésére. Keleti Károly már 1869-ben szorgalmazta a hazai államtudományi és statisztikai munkákra vonatkozó kötelezpéldány-szolgáltatás megszervezését és biztosítását a könyvtár számára. Az 1874-es statisztikai törvény pedig már tartalmazta a cserekapcsolatok kialakí-

tását a külföldi statisztikai hivatalokkal. Napjainkban a világ több mint száz országával és az ismert nemzetközi gazdasági és politikai szervezetekkel kialakított kapcsolatok eredményeként a külföldi szakirodalmi állomány növekedését jelentős részben a több mint négyszáz cserepartner biztosítja.

Az 1897. évi XXXV. Törvénycikk (A m. kir. központi statisztikai hivatalról) meghatározó volt a könyvtár életében a gyűjteményszervezés és a szolgáltatások szempontjából. A joganyag hangsúlyozta a könyvtár nyilvános jellegét, egyúttal kötelezpéldány-gyűjtési joggal ruházta fel. Ezt a jogkört 1929-ben, majd 1952-ben is megerősítették. A gyűjtési jogkör kiszélesítése a KSH könyvtárát a legnagyobb országos könyvtárak sorába emelte, sőt ma már Európa egyik legrégebbi, és állományát tekintve a legnagyobb statisztikai szakkönyvtára.

Az 1898. évi XX. Törvénycikk előírta a magyar hivatalos statisztika intézménye számára az önálló épület létrehozását könyvtári célokat szolgáló helyiségekkel együtt. Még ebben az évben teljesült a törvényi előírás, a Központi Statisztikai Hivatal és könyvtára a jelenlegi helyére költözött.

Az 1956 óta szervezetileg önálló egységként dolgozó intézmény a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat nevet 1972-ben vette fel, ezzel is hangsúlyozva, hogy a könyvtári gyűjtő-megőrző funkció mellett a tartalmi feltárást, a tájékoztatást és az információszolgáltatást kiemelt feladatként kezeli. A kulturális javak védelméről és a muzeális

intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény értelmében a könyvtár országos szakkönyvtári szolgáltatásai mellett közművelődési feladatokat is ellát nemcsak a hivatal dolgozói, hanem a teljes nyilvánosság számára is.

A könyvtár állománya és gyűjtőköre

A könyvtár állománya a 2002. decemberi adatok szerint 753 912 dokumentum. Teljességre törekedve gyűjti a magyar, válogatva a külföldi statisztikai és demográfiai szakirodalmat. A szerzeményezésnél a statisztika és a demográfia mellett kiemelt fontosságú a közgazdaság-tudomány, a szociológia, a jog, a politika és politológia, valamint az összes tudományterület gazdasági és statisztikai vonatkozású irodalma.

A kötelepéldány-jogosultságnak köszönhetően jelentős állománycsoportot alkot a klasszikus és a kortárs magyar és világirodalom, a helytörténet, a néprajz, a vallás, a sport és a művészetek irodalma. A több mint hétszázötvenezer állományban a könyvek mellett megtalálhatóak a folyóiratok (közel kilencszáz hazai és ötszáznál több külföldi napi- és hetilap, illetve folyóirat jár évente), a térképek, a kéziratok, a muzeális értékű, valamint a miniatűr kiadványok és az egyre gyarapodó számban megjelenő elektronikus dokumentumok.

A gyűjtemény feltárása

A Hivatalos Statisztikai Közlemények 1868. évi első évfolyamának második kötetében jelent meg az első könyvlajstrom. „A statisztikai osztály könyv- és térkép-gyűjteményének lajstroma 1867/8” már 35 olyan művet jelölt meg, amely csere útján került az állományba, azaz már itt is tükröződnek az élő, kibontakozó külföldi kapcsolatok. Az első nyomtatott szakkatalógus 1885-ben készült, és már 5878 művet tárt fel. A korai eredményekből jól látható, hogy a gyűjtemény feltárása a könyvtár története során mindvégig a szakmai munka egyik központi kérdése volt. A kézzel írott levéltári íveket felváltó előbb nyomtatott, később ún. cédulakatalógusok kora 1867-től 1990-ig tartott.

A könyvtár gépesítése

A könyvtár gépesítésének áttekintésekor három jól megkülönböztethető, egymásra épülő, a fejlődés

fokozatosságát szemléltető főbb állomásról kell beszélnünk.

TEXTPAC

Az *első* számítógépes feldolgozó és tájékoztató rendszert még 1977-ben kezdte el a könyvtár építeni. (Joggal nevezhetjük ezt az időszakot a magyar könyvtári-informatika hőskorának.) Az adatbázis a KSH IBM 4361-es központi számítógépén futott, szabadszöveges visszakeresést biztosítva. A *TEXTPAC* rendszerben 280 hazai és külföldi folyóiratot, és erősen válogatott könyvállományt dolgoztak fel, huszonkét témakörbe csoportosítva a feldolgozott szakirodalmat. A dokumentumok bibliográfiai leírásához a tartalmi feltárást biztosító deskriptorok tartoztak. A rendszer a rekordok minden adatmezőjére, vagy azok kombinációjára kérdezve lehetőséget nyújtott az SDI (Selective Dissemination Information = szelektív információszolgáltatás), valamint a retrospektív adatszolgáltatásra. A könyvtár 1999-től lehetővé tette az adatbázis on-line elérhetőségét. 2002-ben, az OLIB bevezetésekor a *TEXTPAC* 91 688 szerzőtől 158 728 címet tartalmazott. Az állományban való visszakeresést 5937 tárgyszó segítette.

TEXTAR

A nyolcvanas évek végén, a könyvtár informatikai fejlődésének *második* nagyobb szakaszában vetődött fel először komolyan egy integrált könyvtári rendszer bevezetésének gondolata. Olyan programra volt szükség, amely a deziderálástól a kölcsönzésig minden munkafolyamatot egységes rendszerben kezel. Ilyen integrált rendszert nem talált az akkori vezetés, ezért 1989-ben a hazai fejlesztésű *TEXTAR* mellett döntöttek, arra számítva, hogy a program fejlesztése a későbbiekben folytatódik (sajnos nem így történt). A *TEXTAR* indításakor a tervekben a következő modulok alkalmazása szerepelt: deziderálás, érkeztetés és állományba vétel, katalogizálás, folyóiratok fölap szintű feldolgozása, olvasói katalógus és kölcsönzés.

Az 1989-es próbafuttatások után az éles indítás 1990-ben kezdődött, és a könyvtár egészen 2002 végéig ezt a rendszert alkalmazta. A ténylegesen használt modulok a következők voltak: rendelésleltár, katalogizálás (külön adatbázisban a könyvek, folyóiratok, térképek, kéziratok, egyetemi és főiskolai jegyzetek), on-line katalógus (a felsorolt adatbázisokban külön-külön való keresést biztosítva). Mindezt egy statisztikatörténeti adatbázis egé-

szította ki, amely a KSH 125 éves évfordulójára készült jubileumi bibliográfia anyagát tartalmazta.

A katalogizálás egyedi, nem hálózatba kapcsolt gépeken történt. Egészen 1991-ig a tárgyszavazás mellett ETO jelzetet is kaptak a feldolgozott dokumentumok. 1992-től a dokumentumok feltárása már csak tárgyszavazással történt. A tárgyszavazás alapját a már előbb említett TEXTPAC meglévő tárgyszórendszere jelentette.

A TEXTAR Pentium II-es Novell szerveren, húsznál több hálózati gépen futott. A megbízható, üzembiztos rendszert használó könyvtárosok számára a program könnyen elsajátítható, jól kezelhető volt. Felhasználói szempontból gondot okozott, hogy dokumentumtípusonként külön-külön lehetett csak benne keresni. Viszont rendkívül jó, összetett keresőkérdések szerkesztésére adott lehetőséget, amelyek pontos találati listát eredményeztek. Igaz, a keresési idő kicsit hosszú volt.

Olvasói-felhasználói szempontból nem volt igazán szerencsés a TEXTAR menüsora. Olyan fogalmak, műveleti kifejezések jelentek meg a keresőfelületen, amelyek az olvasó számára nem vagy csak nehezen érthetően, szakmai zsargonban fogalmazódtak meg. A kereső képernyő tíznél több mezőt tartalmazott, és a keresési művelet végrehajtása négy-öt műveletet igényelt. Amikor a könyvtár döntött az OLIB-ra való átállásról, a TEXTAR rendszerben 155 ezer dokumentum volt feldolgozva.

OLIB

Az informatikai fejlődés *harmadik* szakaszában a gépesítés minőségi továbbfejlesztése szempontjából meghatározó volt a 2001. év. Ekkor kapta meg a könyvtár a továbblépéshez szükséges hardvert. A kétprocesszoros HP Pentium III-as szerver, a CD-vel ellátott 60 darab ugyancsak HP Pentium III-as munkagép, a nyomtatók, a szkennerek (WIN 2000 hálózati szoftverrel, a felhasználói gépeken Windows 2000-es, a mobil gépeken Win98-as operációs rendszerrel) már lehetővé tették egy modern, számítógépes integrált rendszerben dolgozó könyvtár kialakítását. A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat 2001-ben pályázatot írt ki integrált könyvtári számítógépes rendszer telepítésére. Alapkövetelmény volt, hogy a rendszer a könyvtári munka minden folyamatát gépesítse, és tegye lehetővé az elektronikus katalógus intranetes és internetes elérését. A pályázatot az IQSOFT Rt. (amelynek 2003 tavaszától jogutódja az IQSYS Informatikai Rt.) nyerte az *OLIB 7.1*-es programmal.

Az OLIB 7.1-es integrált könyvtári rendszer bevezetését 2001 decemberében kezdte meg az IQSOFT. (A betanítás 2002. január 14-én kezdődött.) Ez a folyamat rendkívül bonyolult, összetett és összehangolt csapatmunkát kívánt meg mind a KSH bevezetésért felelős csapatától, mind az IQSOFT munkatársaitól, hiszen a KSH nem csupán tartalmában, de formájában is eltérő állományaiából kellett egy teljesen egységes adatbázist létrehozni. A feladat nemcsak a különböző adatbázisok tartalmának OLIB rendszerbe történő konvertálására szorítkozott, hanem szükség volt számos új, a KSH igényeinek megfelelően kifejlesztett automatizmus beépítésére, valamint a meglévő folyamatok egy részének leképezésére is. Így – többek között – igényként merült fel, hogy a program mind a raktári jelzetet, mind a vonalkódot megadott szempontok alapján automatikusan generálja, továbbá az egyes munkafolyamatok lezárását kísérő átadási listák elkészítésében is számos módosításra volt szükség.

Az IQSOFT fejlesztési és integrálási tevékenységének eredményeként az OLIB 7.1 teljes mértékben átvette a kiadványcsere-nyilvántartást tartalmazó Clipper programmal működő dBase adatbázis szerepét. Míg korábban több könyvtári funkciót csak kézi adatrogzítással lehetett megvalósítani, az új integrált rendszer bevezetése óta valamennyi könyvtári folyamat már az OLIB 7.1-gyel végezhető. A 155 000 dokumentum konverziója, az egyedi fejlesztések, és a rendszer tesztelés szabása *nem egészen egy év leforgása alatt befejeződött*, így a feldolgozók 2002 novemberében elkezdhették a munkát az új rendszerben.

2003. január 2-án megindult a gépesített kölcsönzés is, ami azért volt rendkívül jelentős, mert ezt megelőzően manuális volt ez a munkafolyamat. Az OLIB segítségével az olvasószolgálat munkatársai automatikusan végezhetik el a kölcsönzés, a visszavétel, a hosszabbítás és az előjegyzés műveleteit. A program a megadott konfiguráció szerint kiszámolja a visszavételi dátumot, a késedelmeket, sőt szükség esetén személyre szabott felszólító leveleket is generál. Ez év elejétől a gyarapítás, a rendelések nyilvántartása is OLIB rendszerben történik, és olyan jelentések is segítik a könyvtári munkát, amelyekkel nemcsak az adatbázis aktuális tartalmáról (leltárjegyzék, rendelés-nyilvántartás, gyarapodási jegyzék) kaphatunk információt, hanem az egyéni és az összteljesítmények is mérhetők. A különböző igények alapján elkészített jelentések, statisztikák naprakészen nyújtanak információt az olvasószolgálat forgalmáról.

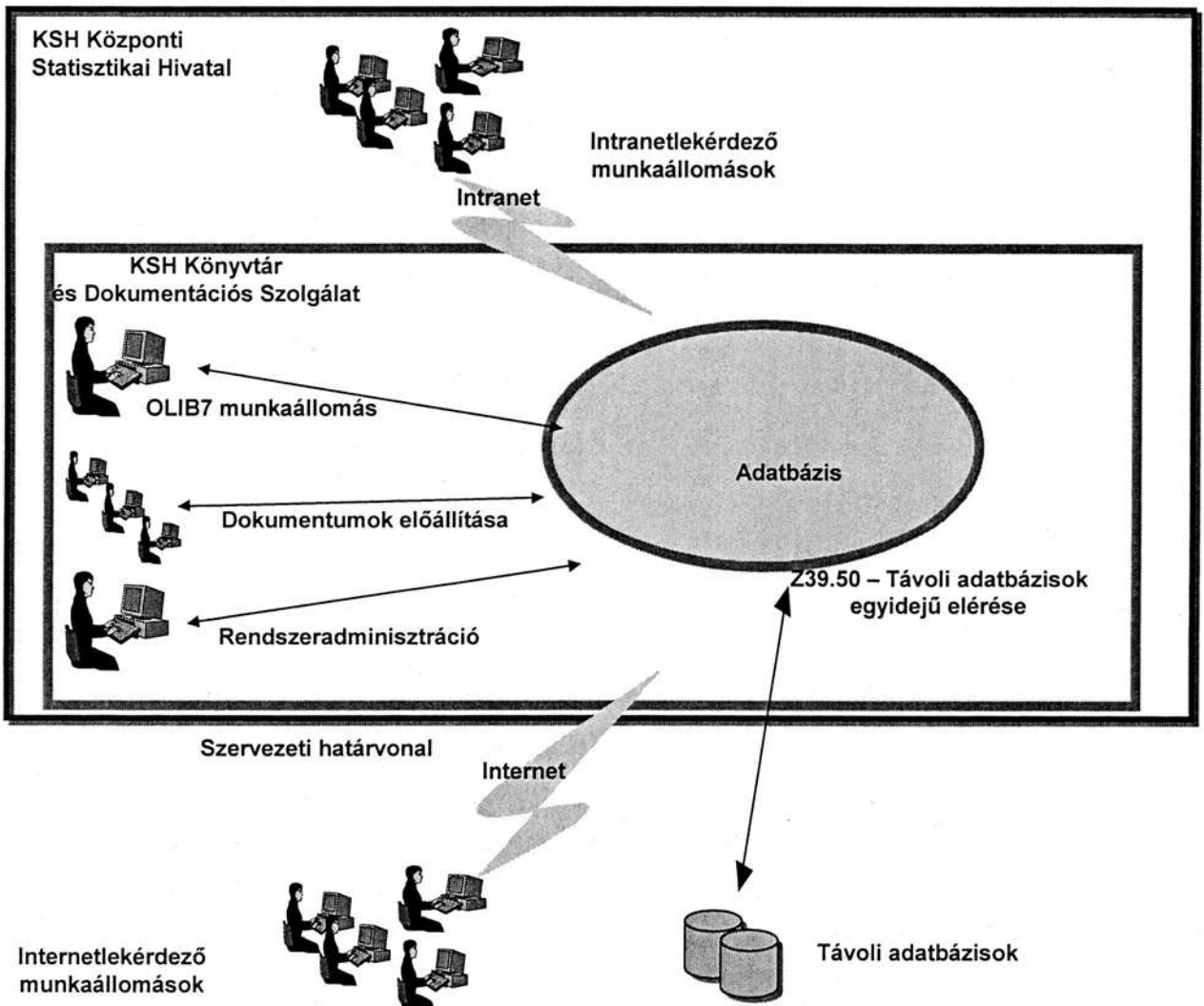
Az átalakítás fentebb említett egyéves folyamata természetesen nem volt zökkenőmentes. A munkafolyamatok leképezése és újraszervezése, a különböző, sokszor redundáns adatokat tartalmazó adatbázisok összehangolása egységes integrált rendszerre nagyon komoly erőfeszítést és tanulást igényelt mind a KSH, mind az IQSOFT munkatársaitól.

A közös erőfeszítés és a jól összehangolt munka eredményeként létrejött a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat új integrált könyvtári rendszerre, amelynek segítségével egyrészt a munkatársak egy modern számítógépes rendszeren dolgozhatnak, másrészt a könyvtár sokoldalú, az előzőnél bővebb és korszerűbb tájékoztatást tud nyújtani

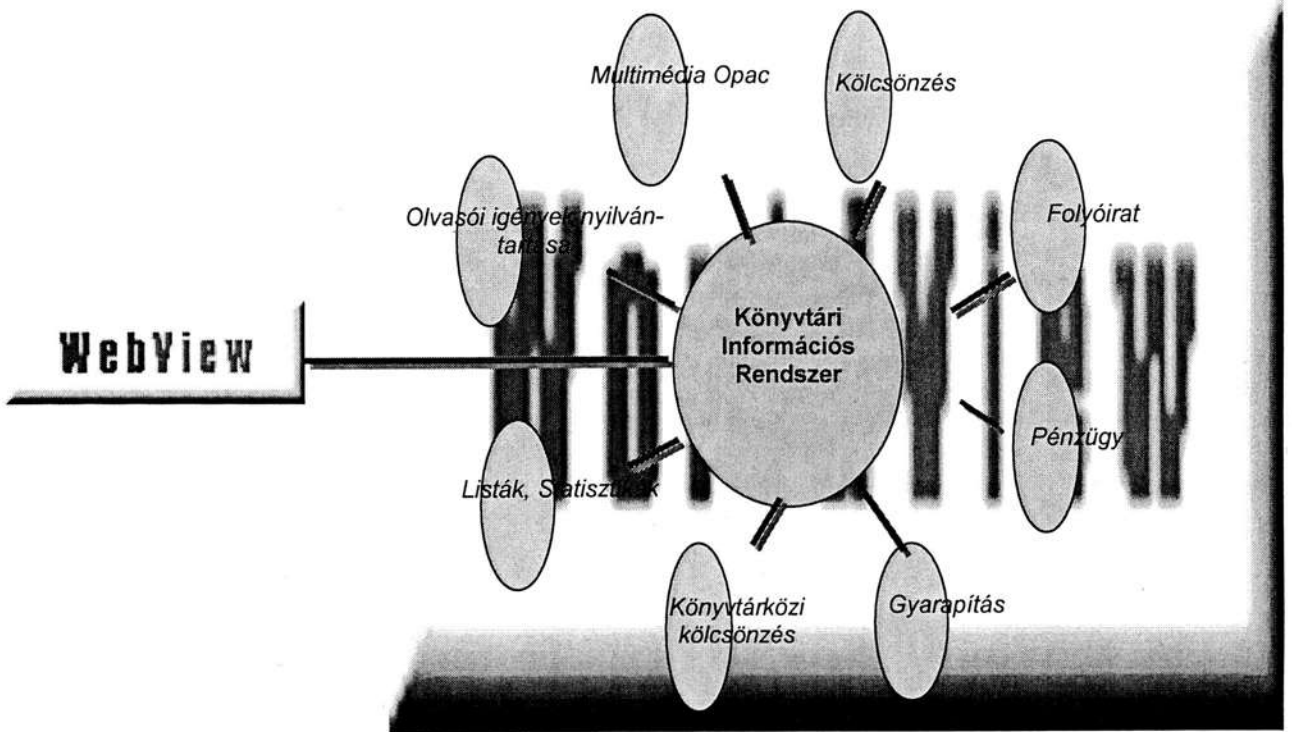
mind olvasótermi, mind intranetes és internetes látogatóinak.

Az 1. ábra bemutatja a könyvtár számítógépes rendszerének sematikus képét.

A rendszer minden pontján szabványos megoldásokat alkalmaz, így biztosítja a technikai fejlődés szükség szerinti követhetőségét, a nemzetközi kompatibilitást. A könnyű kezelhetőséget a közismert Windows és webfelület segíti, így az alapvető funkciók elsajátítása a felhasználók számára nem jelent problémát, és jól illeszkedik más felhasználói programokhoz. A szabványos adatcsere- és megjelenítési formátum HUNMARC, US-MARC, UK-MARC és Dublin Core szabványokkal jön létre.

1. ábra A könyvtár számítógéprendszer

2. ábra Az OLIB moduljai

A relációs adatbázis-kezelési technológiának köszönhetően az információk feldolgozása során lehetőség van a rekordok, mezők és az információk tartalmában rejlő (hierarchikus, párhuzamos) kapcsolatok ábrázolására. Kereséskor a kapcsolatokat a rendszer mutatja, így egyre mélyebbre haladhatunk a leírt adathalmazban, „visszaadva” egy adott témakörhöz a teljes vagy szűrt információhalmazt. A kapcsolatokat a felhasználó a tételre kattintva azonnal előhívhatja mind a World View, mind a WEB OPAC felületen. A tartalmi feltárás tetszőleges mélységig végezhető el. Akár mezőszintig definiálható jogosultsági rendszerével magas szintű adatbiztonság érhető el.

A WorldView a legújabb keresési technikákat használja, mint például Boole-operátorokat, közvetőleges egyeztetést (fuzzy matching), csonkolást, a normalizálási szabályok definiálását, és a relevancia szerint rangsorolást a pontos és hatékony információ-visszakereséshez. A keresés során különböző szempontok szerinti szűrők állíthatók be, amelyekkel a találati halmazok szűkíthetők, és így a találati pontosság növelhető. A kulcsszó szerinti keresés továbbfejlesztéseként a 7.1-es verzióba integrálták az Oracle Intermedia Text funkcióját, amelynek segítségével az adatbázisban tárolt adatok közül a felhasználó tetszőlegesen építheti ki indexállományát, melyben a szabad

szöveges és közelítő keresés mellett több további hasznos keresési mód áll rendelkezésre.

Az OLIB 7.1 rendszer nagyon jelentős újdonsága a 24-féle címkeresés, a szerző keresztnéve, valamint a cím + 4 tárgyszó együttes keresési lehetősége a WorldView modulban (2. ábra).

A könyvtári hálózat hatvan gépből áll. Egy részük munkagép (a raktárakban is vannak munkagépek), de húsz számítógép csakis olvasói célokat szolgál. (Ezek a gépek olvasóinknak egyórás ingyenes internetes tájékozódást is lehetővé tesznek.)

Tervek, feladatok

A fejlesztés szempontjából talán a legfontosabb lépés, hogy a tervek szerint a 2003. év végére a KSH intranetén a hivatal dolgozói számára a könyvtár állománya elérhetővé válik, ezután kerül sor az internet szolgáltatására, amely valamennyi könyvtárhasználónak lehetővé teszi az adatbázis szolgáltatásainak igénybevételét, várhatóan a következő év elejétől. A könyvtár előtt álló feladat a teljes állomány számítógépre vitele, és az Országos Dokumentumellátó Rendszer tagjaként a kor igényeinek megfelelően a könyvtár informatikai fejlesztésével a szolgáltatások bővítése.

Az állomány jobb hozzáférhetőségét, az állomány védelmét szolgálják a digitalizálási törekvések. A digitalizálás első lépésben a Központi Statisztikai Hivatal és könyvtára kiadványaira (magyar helynévtárak, tanulmányokat közlő szakfolyóiratok, válogatott dokumentumok a kéziratgyűjteményből és a muzeális dokumentumokból) terjed ki. A könyvtár ODR-tagsága és országos tudományos szakkönyvtári jellege megkívánja, hogy a digitalizált dokumentumok az interneten mindenki számára elérhetővé váljanak. Mindezek mellett továbbra is fontos feladat a könyvtár nagy hagyományokkal rendelkező történeti statisztikai és statisztikatörténeti kutató tevékenységének folytatása. Hasonlóan fontos és kiemelt feladatának tekinti a könyvtár,

hogy a tudásalapú társadalom alapintézményeként a legmodernebb informatikai eszközökre támaszkodva, folyamatos fejlesztéssel, teljes tartalmi feltárással tegye hozzáférhetővé és elérhetővé a könyvtár gazdag gyűjteményét valamennyi könyvtárhasználó számára.

Irodalom

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit: A KSH Könyvtár számítógépes feldolgozási és tájékoztatási rendszere. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. köt. 3. sz. 1992. p. 111–117.

KOZÉR Emőke: Az OLIB metamorfózisa. = Új Alaplap, 7. sz. 2000. p. 59–60.

Beérkezett: 2003. IX. 29-én.

Rendezvénytár

Könyvtár és információ a multikulturális társadalmakban. BOBCATSSS 2004

Rīga, 2004. január 26–28.

Szervezők: University of Latvia és University College of Boras

E-mail: info@bobcatsss.com

URL: <http://www.bobcatsss.com>

Gondolatok a digitális könyvtárakon túl – Az információs stratégia tervezése a következő tíz évre

7. Bielefeldi Nemzetközi Konferencia

Bielefeld (Németország), 2004. február 3–5.

Szervező: Bielefeld University Library

Universitätsstr. 25.

33615 Bielefeld, Germany

Tel.: +49 (0) 521/106-4050

Fax: +49 (0) 521/106-4052

E-mail: ub@ub.uni-bielefeld.de

Digitális könyvtárak. Nemzetközi konferencia (International conference on digital libraries: knowledge creation, preservation, access and management)

Újdelhi, 2004. február 24–27.

Szervező: ICDL 2004 Secretariat, TERI,

Darbari Seth Block, Habitat Place, Lodhi Road,

New Delhi – 110 003, India

Fax: +99 11 24682133

URL: <http://www.teriin.org/events/icdl>

Workshop 2004 konferencia

Győr, Széchenyi István Egyetem

2004. április 5–7.

Szervező: Conference Tours

Tóth Ágnes

1055 Budapest, Kossuth tér 6–8.

Fax: 353-0025

Átalakulások – fejlődésben a könyvtár. Konferencia

Aarhus (Dánia), 2004. június 13–15.

Szervező: Rolf Hapel, Library Director

Aarhus Public Libraries

Tel.: +45 8940 9300

E-mail: hapel@bib.aarhus.dk

URL: www.aakb.dk/transformation

ISIC 2004 konferencia (Information Seeking in Context)

Dublin, 2004. szeptember 1–3.

Szervező: ISIC 2004 Committee

Department of Library and Information Studies

University College Dublin Belfield

Dublin 4, Ireland

Tel.: +353 1 716 7593 • Fax: +353 1 716 1161

E-mail: isic2004@ucd.ie

URL: <http://eee.eirviasefvlets.com/isic2004>